

ἡ λέξη

ἑλληνική καὶ ξένη λογοτεχνία

Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Νίκος Φωκάς): *Ἀνέκδοτη ἐπιστολή στὸν Γιώργο Σεφέρη (1960)*
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ (εἰσαγ. Ἀλέξανδρος Ξύδης): *Μιά ἀνέκδοτη ἐπιστολή γύρω ἀπ' τὸν Ἔλιοτ*
ΕΖΡΑ ΠΑΟΥΝΤ (μετ. Νίκος Δήμου): *Γιὰ τὸν Τ.Σ.Ε.*

Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ: *Ὁ Ἔλιοτ: εὐρωπαϊὸς καὶ ἑλληνικὸς*
ΜΑΡΩ ΣΕΦΕΡΗ: *Προσωπικὲς ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸν Τ.Σ. Ἔλιοτ*

ΜΑΡΙΟΣ ΠΑΩΡΙΤΗΣ:
Τὸ σύγχρονο ποιητικὸ θέατρο
- «Φόνος στὴ Μητρόπολη»

ΑΛΕΞΗΣ ΣΟΛΟΜΟΣ:
Ὁ θεατρικὸς Τ.Σ. Ἔλιοτ

ΑΝΤΩΝΗΣ ΔΕΚΑΒΑΛΛΕΣ:
Θ.Σ. Ἔλιοτ -
μιά σύντομη ἀνασκόπηση
Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Κλεῖτος Κύρου):

Δύο ποιήματα
ΧΙΟΥ ΚΕΝΝΕΡ
(μετ. Νίκος Δήμου):

T.S. Eliot
Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Νάσος Βαγενάς):
Δύο ποιήματα

ΤΖΩΡΤΖ ΟΡΓΟΥΕΛ
(μετ. Ἀγγελὸς Ἀφρουδάκης):
Τ.Σ. Ἔλιοτ

Γ. Χ. ΩΝΤΕΝ
(μετ. Κατερίνα Ἀγγελάκη - Ρούκ):
Γιὰ τὸν Τ. Σ. Ἔλιοτ

ΣΤΕΦΕΝ ΣΠΕΝΤΕΡ
(μετ. Ἀγγελὸς Ἀφρουδάκης):
Βιβλιογραφία τοῦ Τ.Σ. Ἔλιοτ
- μιά ἐπιλογή

Τ. Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Ἄρης Μπερλής):
Ποίηση καὶ προπαγάνδα
Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ

(μετ. Π. Τσελέντη - Ἀποστολίδου):
Ὀδυσσεύς, τάξη καὶ μύθος

T. S. Eliot.

εἴκοσι χρόνια
ἀπ' τὸ θάνατό του

α φ ι ε ρ ω μ α

ΚΙΜΩΝ ΦΡΑΪΕΡ (μετ. Θωμᾶς Στραβέλης): *Ὁ Γιάννης Χρήστου καὶ τὸ «Ὁρατόριο τῆς Ἑρημης Χώρας»*

ΓΙΑΝΝΗΣ ΧΡΗΣΤΟΥ: *Τὰ ἕξι τραγούδια μου σέ ποίηση Τ.Σ. Ἔλιοτ*

Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Γιώργος Μπρουνιάς): *Οἱ σκοποὶ τοῦ ποιητικοῦ δράματος*

ΘΑΝΑΣΗΣ ΝΑΚΑΣ: *Προσωπικὴ κατάθεση γιὰ τὸν δοκιμιογράφο Τ.Σ. Ἔλιοτ*

ΕΟΥΤΖΕΝΙΟ ΜΟΝΤΑΛΕ (μετ. Ρούμπη Θεοφανοπούλου): *Πρόσκληση στὸν Τ.Σ. Ἔλιοτ*

Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Μαρία Ἀναστασοπούλου): *Συνέντευξη στὸ «Paris Review»*

Ρ.Π. ΜΠΛΑΚΜΟΥΡ (μετ. Δημήτρης Ποταμίτης): *Ἀνορθόδοξη Μεταφυσικὴ*

ΝΙΚΟΣ ΚΟΛΟΒΟΣ: *Ὁ κριτικὸς κι ἡ κριτικὴ*

ΠΙΕΡ ΛΕΥΡΙΣ (μετ. Χριστόφορος Λιοντάκης): *Ἡ ἀνανέωση τῆς ποιητικῆς γλώσσας*

ΜΑΡΑ ΓΙΑΝΝΗ-ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΥ: *Ρομαντικὲς θέσεις καὶ ἀντιθέσεις στὴν κριτικὴ τοῦ Ἔλιοτ*

Τ.Σ. ΕΛΙΟΤ (μετ. Ἰωάννα Σακελλαροπούλου): *«Ρητορεία» καὶ ἔμμετρο δράμα*

ΓΙΩΡΓΟΣ Α. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ: *Ὁ Τ.Σ. Ἔλιοτ στὴν Ἑλλάδα (1966-1984) - Βιβλιογραφικὴ δοκιμὴ*

Ἐυλογραφίες τοῦ Α. Τάσση

Ο T.S. Eliot
(σχέδιο του Wyndham Lewis).

Ο James Joyce.

ΟΔΥΣΣΕΑΣ, ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΜΥΘΟΣ

Τό βιβλίο του κ. Joyce έχει κυκλοφορήσει αρκετό διάστημα ώστε ούτε άλλοι γενικοί έπαινοι, ούτε άλλες αντιλογίες με τους επικριτές του να απαιτούνται πιά· και δέν έχει κυκλοφορήσει αρκετά για να καταστεί δυνατή οποιαδήποτε απόπειρα αποτίμησης της θέσης και της θαρύτητάς του. Τό μοναδικό που μπορεί κανείς χρήσιμα να προσφέρει αυτή την ώρα, για ένα τέτοιο βιβλίο, και τούτο δέν είναι λίγο, είναι να διασαφηνίσει κάποια πλευρά του έργου – και ό αριθμός των πλευρών είναι απροσδιόριστος – ή οποία ακόμη να μής έχει στερεωθεί. Θεωρώ τό έργο τούτο ως την πιο σημαντική έκφραση που ή σύγχρονη εποχή έχει θρει· είναι ένα βιβλίο στό όποιο όλοι μας χρωστάμε πολλά και από τό όποιο κανένας μας δέν μπορεί να δραπετεύσει. Αυτά είναι αρχές για ό, τιδήποτε άλλο έχω να πώ γι' αυτό τό βιβλίο και δέν επιθυμώ να σπαταλήσω τόν χρόνο του αναγνώστη αναπτύσσοντας τά εγκώμιά μου· μου έχει προσφέρει όλη την έκπληξη, την ευχαρίστηση και τόν τρόπο που θά μπορούσα ν' αναζητήσω, και σταματώ εδώ.

Από όλες τις κριτικές που έχω δει για τό βιβλίο αυτό, δέν έχω δει καμμία – εκτός εάν εξαιρέσουμε, με τόν τρόπο της, την αξιόλογη εργασία του Valéry Larbaud που είναι περισσότερο μια εισαγωγή παρά μια κριτική – που να μου φάνηκε να δείχνει ότι αναγνωρίζει τή σπουδαιότητα της χρησιμοποιούμενης μεθόδου – την παραλληλία με την 'Οδύσεια και

τή χρήση ανάλογου ύφους και συμβόλων σε κάθε ένότητα. 'Ωστόσο θά περίμενε κανείς ότι αυτή θά ήταν ή πρώτη ιδιομορφία που θά τραβούσε τήν προσοχή· θεωρήθηκε όμως σαν ένα διασκεδαστικό τέχνασμα, ή σαν μια σκαλωσιά που στήθηκε από τόν συγγραφέα με σκοπό τή διάταξη της ρεαλιστικής του ιστορίας, χωρίς καμιά σημασία για τό τελικό οικοδόμημα. Η κριτική που διατύπωσε για τόν 'Οδυσσέα ό κ. Aldington πριν μερικά χρόνια μου φαίνεται πως αποτυγχάνει σ' αυτήν την παράλειψη – όμως, καθώς ό κ. Aldington έγραψε πριν εμφανιστεί τό έργο ολοκληρωμένο, αποτυγχάνει πιο αξιόπεινα σε σύγκριση με τις προσπάθειες εκείνων που είχαν ολοκληρώ τό έργο μπροστά τους. Ο κ. Aldington αντιμετώπισε τόν κ. Joyce σαν προφήτη του χάους και θρήνησε τόν χειμαρρό του Ντανταϊσμού που τό διορατικό του μάτι έβλεπε να ξεχύνεται στό άγγιγμα μιας μαγικής ράβδου. Φυσικά, ή επίρροή την οποία μπορεί να έχει τό βιβλίο του κ. Joyce είναι κατά τή γνώμη μου θέμα άσχετο. Ένα πολύ σπουδαίο βιβλίο μπορεί να έχει μια πραγματικά εξαιρετικά κακή επίδραση· και ένα μέτριο βιβλίο μπορεί να αποβεί άκρω ευεργετικό. Η επόμενη γενιά είναι υπεύθυνη για τή δική της ψυχή· ό μεγαλοφυής άνθρωπος έχει ευθύνη απέναντι στους όμοτέχνους του και όχι σε μια αίθουσα γεμάτη από αναλφάβητους και απειθαρχους βλάκες. Έν τούτοις, ή αξιολύπητη φροντίδα του κ. Aldington για τούς ήμιαμαθείς, φέρει κατά την άποψη μου κάποια υπονοούμενα για την φύση του ίδιου του βιβλίου, τά όποια δέν μπορώ να έχρνω· και αυτό είναι τό σημαντικό ζήτημα. Βρίσκει ότι τό βιβλίο είναι, εάν τόν έννοώ, μια πρόσκληση στό χάος, και μια έκφραση αισθημάτων που είναι εξαχρειωμένα, μονομερή και μια διαστροφή της πραγματικότητας. Αλλά εάν δέν παραθέσω τά λόγια του ίδιου του κ. Aldington κινδυνεύω να τόν παραποιήσω. «Λέγω, ακόμα,» γράφει, «πως όταν ό κ. Joyce με τά εξαίρετα χαρίσματά του, τά χρησιμοποιεί για να μάς αηδιάζει με την ανθρωπότητα, διαπράττει πλάνη και συκοφαντία κατά της ανθρωπότητας». Κατά τι μοιάζει με την άποψη του εκλεπτυσμένου Thackeray για τόν Swift: «Όσον άφορά τό ήθος, τό θεωρώ άπαίσιο, αδιάντροπο, άνανδρο, βλάσφημο. Και όσο γιγάντιος και μέγας είναι έτούτος ό Παπας εγώ προτείνω να τόν γιουχάρουμε». (Τά λόγια αυτά, για την κατάληξη του Ταξιδιού στους Χούγιουχχνις – που κατά τή γνώμη μου είναι ένας από τους μεγαλύτερους θριάμβους που επέτυχε ποτέ ή ανθρωπινή φύση)...

Τό εάν είναι δυνατό να συκοφαντήσει κανείς την ανθρωπότητα (σε διάκριση με την συνήθη χρήση που είναι ή συκοφάντηση ενός ατόμου ή μιας ομάδας σε αντίθεση με την ύπόλοιπη ανθρωπότητα) είναι ένα θέμα για συζήτηση σε φιλοσοφικούς συλλόγους· μά φυσικά εάν ό 'Οδυσσέας ήταν ένας «λίβελλος» θά ήταν άπλούστατα ένα πλαστό έγγραφο, μια άνισχυρη άπάτη, που ποτέ δέν θά είχε άσπασει την παραμικρή προσοχή του κ. Aldington. Δέν επιθυμώ να σταθώ άλλο στό σημείο αυτό: τό ένδιαφέρον θέμα είναι εκείνο που προκύπτει από τόν αυθαίρετο χαρακτηρισμό του κ. Aldington για τό «μεγάλο απειθαρχητο ταλέντο» του κ. Joyce χωρίς να δίνει εξηγήσεις.

Νομίζω ότι ο κ. Aldington κι εγώ, πάνω-κάτω συμφωνούμε σ' ό
 θέλουμε σαν βασική αρχή, και συμφωνούμε να τό ονομάσουμε κλασικισμός.
 Χάρη σ' αυτή τήν συμφωνία διάλεξα τόν κ. Aldington για να έπιτεθεί
 αυτό τό τεύχος. Συμφωνούμε όσον αφορά τό τί θέλουμε, όμως όχι τό π
 θά τό πετύχουμε, ούτε ποιά σύγχρονη γραφή παρουσιάζει μια τάξη π
 αυτήν τήν κατεύθυνση. Συμφωνούμε, εύχομαι, πώς ό «κλασικισμός» έ
 είναι αντίδοτο στό «ρομαντισμό», όπως συμβαίνει με τά κόμματα, Συ
 ρητικό και Φιλελεύθερο, Ρεπουμπλικανικό και Δημοκρατικό, σ' ένα π
 γραμμα «διώξτε τούς κλέφτες». Είναι ένας στόχος πρós τόν όποιο π
 καλή λογοτεχνία αγωνίζεται, έφ' όσον είναι καλή, σύμφωνα με τίς έ
 τότητες του τόπου και του χρόνου της. Μπορεί να είναι κανείς «κλα
 κός», από μια άποψη, περιφρονώντας τά έννεα δέκατα του ύλικού π
 έχει στα χέρια του και διαλέγοντας μόνο κάτι απολιθωμένα κομμά
 από ένα μουσειό - όπως μερικοί σύγχρονοι συγγραφείς, για τούς όποι
 θά μπορούσε κανείς να πει κακές κουβέντες αν άξιζε τόν κόπο (ό κ. Ald
 gton δέν είναι ένας από αυτούς). Ή μπορεί κανείς να είναι κλασικός
 πρós τή διάθεση και να άξιοποιεί όσο καλύτερα μπορεί τό ύλικό πού έ
 στα χέρια του. Ή σύγχυση ξεπηδά από τό γεγονός ότι ό όρος χρησιμ
 εΐται στή λογοτεχνία και σ' όλόκληρο τό φάσμα των ένδιαφερόντων κ
 μορφών συμπεριφοράς και κοινωνίας, των όποιων ή λογοτεχνία είναι μ
 ρος· και δέν έχει τήν ίδια σημασία και στις δύο εφαρμογές. Είναι π
 εύκολότερο να είναι κανείς κλασικιστής στήν λογοτεχνική κριτική π
 στήν δημιουργική τέχνη - γιατί στήν κριτική εΐσαι υπεύθυνος μόνο
 ό,τι θέλεις και στήν δημιουργία εΐσαι υπεύθυνος για τό τί θά κανείς
 ύλικό πού πρέπει άπλώς να δεχτείς. Και στό ύλικό αυτό συγκαταλέγω
 αισθήματα και συναισθήματα του ίδιου του συγγραφέα, τά όποια,
 αυτόν τόν συγγραφέα, είναι άπλώς ύλικό πού πρέπει να δεχτεί -
 άρετές για προβολή ή άμαρτίες για παράλειψη. Τό έρώτημα λοιπόν
 τόν κ. Joyce είναι: πόσο ζωντανό ύλικό χειρίζεται, και πώς τό χειρίζε
 τό χειρίζεται, όχι ως νομοθέτης ή συνήγορος, αλλά ως καλλιτέχνης.
 Έδώ είναι πού ή παράλληλη χρήση της 'Οδύσσειας από τόν κ. Joyce
 έχει μεγάλη σπουδαιότητα. Έχει τή σπουδαιότητα μιας επιστημονικ
 ανακάλυψης. Κανείς άλλος μέχρι τώρα δέν έχει κτίσει μυθιστόρημα π
 να σέ τέτοια θεμέλια: κάτι τέτοιο ποτέ μέχρι τώρα δέν ήταν άπαρά
 το. Δέν έχω πρόθεση ν' αυθαιρετήσω ονομάζοντας τόν 'Οδυσσεΐα ένα μ
 θιστόρημα» και εάν τό ονομάσετε έπος δέν θά πειράζει. Εάν δέν εί
 ένα μυθιστόρημα, αυτό συμβαίνει άπλά γιατί τό μυθιστόρημα είναι μ
 δομή πού δέν εξυπηρετεί πιά· γιατί τό μυθιστόρημα, αντί να είναι μ
 φόρμα, υπήρξε άπλώς ή έκφραση μιας εποχής πού δέν είχε άρκετά
 άπωλέσει κάθε δομή ώστε να νιώσει τήν ανάγκη για κάτι αυστηρότε
 'Ο κ. Τζόυς έχει γράψει ένα μυθιστόρημα - τό Πορτραίτο· ό κ. Wyndham
 Lewis έχει γράψει ένα μυθιστόρημα - Τάρρ. Δέν υποθέτω πώς ούτε ό ένας
 ούτε ό άλλος θά γράψει ποτέ άλλο «μυθιστόρημα». Τό μυθιστόρημα π
 λείωσε με τόν Flaubert και με τόν James. Είναι, νομίζω, επειδή ό κ. Joyce
 και ό κ. Lewis, όντας μπροστά από τήν εποχή τους, ένιωσαν μια συνε

τή ή πιθανά άσυνείδητη δυσφορία με τήν δομή αυτή, γιατί τά μυθιστορή
 ματά τους είναι πιο άδόμητα από εκείνα μερικών έξυπνων συγγραφέων
 πού άγνοούν ότι έχει εκλείψει.

Με τήν χρησιμοποίηση του μύθου και πλέκοντας μια συνεχή παραλλη
 λία ανάμεσα στή σύγχρονη εποχή και τήν αρχαιότητα, ό κ. Joyce άκο
 λουθεί μια μέθοδο πού πρέπει μετά άπ' αυτόν ν' ακολουθήσουν κι άλλοι.
 Δέν θά γίνουν μιμητές περισσότερο από τόν επιστήμονα εκείνο πού χρησι
 μοποιεί τίς ανακαλύψεις ενός 'Αϊνστάϊν για να προχωρήσει στήν δική
 του, ανεξάρτητη, βαθύτερη έρευνα. Είναι άπλώς ένας τρόπος για να
 ελέγξει κανείς, να δομήσει, για να αποδώσει μορφή και άξία στό τερά
 στιο πανόραμα ματαιότητας και άναρχίας πού είναι ή σύγχρονη ιστορία.
 Είναι μια μέθοδος πού ήδη προανήγγειλε ό κ. Yeats και για τήν ανάγκη
 της όποιας πιστεύω ότι ό κ. Yeats ήταν ό πρώτος σύγχρονος πού είχε
 επίγνωση. Είναι μια μέθοδος για τήν όποια οι οίωνοί φαίνονται εύνοιχοί.
 Ή ψυχολογία (αυτή πού είναι, και είτε ή αντίδρασή μας πρós αυτή είναι
 άστεία είτε σοβαρή), ή λαογραφία, και Τό Χρυσό Κλωνάρι συγκλίνουν
 ώστε να καταστεί δυνατό ό,τι ήταν άδύνατο άκόμα και πρίν μερικά χρό
 νια. Αντί για άφηγηματική μέθοδο, μπορούμε τώρα να χρησιμοποιούμε
 τή μυθική μέθοδο. Είναι, πιστεύω σοβαρά, ένα βήμα για να δώσει στό
 σύγχρονο κόσμο τήν δυνατότητα για τέχνη, για τήν τάξη και τήν δομή
 πού τόσο ειλικρινά επιθυμεί ό κ. Aldington. Και μόνο όσοι έχουν κερδίσει
 τήν τέχνη τους, μυστικά και χωρίς ύποστήριξη, μέσα σ' ένα κόσμο πού
 προσφέρει ελάχιστη βοήθεια πρós τόν σκοπό αυτό, μπορούν να φανούν
 χρήσιμοι στήν εμβάθυνση αυτής της εξέλιξης.

T. S. Eliot

Στό γραφείο του εκδοτικού οίκου Faber and Faber, τό 1926.

